

XVI. YÜZYILDA TOKAT MEDRESELERİ

Ahmet ŞİMŞİRGİL

Tokat, XI. yüzyılın sonlarında, Danişmendliler devrinden(1) itibaren câmi, mescid, medrese, imaret ve zâviye gibi müesseselerle süslenmeye ve gelişmeye başladı. Şehirdeki bu faaliyet Selçuklular ve Osmanlılar zamanlarında da artarak devam etti. Nitekim bu kültür müesseselerinin çokluğunu ve mükemmelliğini XVI. yüzyıl içerisinde düzenlenmiş olan Tokat tapu-tahrir ve evkaf defterlerinde incelemek mümkün olmaktadır. Biz bu makalede Tokat'taki zengin yapı gruplarından sadece medreselerden bahsedeceğiz.

Bütün İslam memleketlerinde olduğu gibi, Osmanlı maarifi içinde de teşkilatlı, yüksek seviyede eğitim ve öğretimi gerçekleştirilen müesseseler medreselerdi. Osmanlı ilmiye sınıfı buradan yetişir, kadılık, müftülük, müderrislik, cami hizmetleri, katıplık vs. gibi diğer bazı sahalarda istihdam edilirdiler(2).

Bir dersane ve etrafında yeteri kadar talebe hücrelerinden meydana gelen medreselere, tesis edenin anlayış ve mâli gücüne göre bunların dışında imâret, kütüphâne, hamam vs. ilave edilirdi. Osmanlı medreseleri müderrislerinin aldıkları yevmiyelere göre Yirmili, Otuzlu, Kırklı, Ellili, Altmışlı olmak üzere ayrılmakta idi(3).

Medrese görevlileri arasında bulunan müderris, imam, müezzin, muid, ferraş ve bevvab ile öğrenciler, vakfiyelerde belirtildiği üzere maaş almakta idiler. Müesseselerin idarecileri durumunda bulunan ve çalışanlara karşı nazık ve müşfik olmaları istenen mütevelliler, görevlilerden mâli sıkıntı içinde kalmış olanlara avans verebiliyorlar, maaşları yeterli olmayanların ücretlerine ise zam yapabiliyorlardı. Medrese talebeleri ise vakıf gelirlerinden maaş

1) T. Gökbilgin, "Tokat", *İslam Ansiklopedisi* (Kıs. 1A), XII/1, 402; O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, 134 vd.; M.H. Yınanç, "Danişmendliler", *İA*, III, 468-469.

2) C. Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, 18-19.

3) İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1984, 11-12.

almaları yanında medreselerin etrafında yapılmış özel bina (yurt) larda kalmakta ve imâretin tabhânesinden ikik öğün yemek yemekte idiler(4).

Diğer vakıf müesseseleri gibi medreselerin de masrafları için arazi, emlak ve daha bir çok gelir getirici şeylerden vakıflar yapılır, bunlardan elde edilecek hâsılâtın nasıl idâre ve ne gibi hizmetlere sarf olunacağı tespit olunurdu(5). Böylece yapılan müessese başka bir yardıma muhtaç olmadan asırlarca hizmet verebilirdi.

Medreseler hakkında verdiğimiz bu kısa genel bilgiden sonra XVI. yüzyılda Tokat medreselerinin incelenmesine geçebiliriz.

1- Yağlıbasan Medresesi (Çukur Medrese)

Medresenin ilk kitâbesi mevcut olmadığı için yapım tarihi ve kimin tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak H. 984/M. 1576 tarihli evkaf defterinde medrese ile ilgili bilgi verilirken "Vakf-ı medrese-i Yağlıbasan ki Çukur Medrese demekle meşhurdur" ifadesi yer almaktadır(6). Bu ifadeden medresenin Danişmendli hükümdarlarından Nizâmeddin Yağlıbasan (537-562/1154-1164) tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda kapısı üzerinde yer alan tamir kitâbesinden medresenin Selçuklu hükümdarlarından II. İzzeddin Keykavus b. Gıyaseddin Keyhüsrev'in birinci cülüsünde h. 645'de yeni baştan yaptırıldığı ortaya çıkmaktadır(7)

Kareye yakın bir yapıda, moloz taştan sade ve süslemesiz olarak inşa edilen medresenin, iki yandan eyvanlar ve tonozlu odalarla çevrelendiği görülmektedir. Odalar tuğladan birer kapı ile avmuya açılmaktadır. Medresenin en önemli özelliği ise 14 m. çapındaki tromplu kubbesinin ortasında 10 m.'ye yakın açıklığın

4) N. Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983, 6-7; M. Ç. Varlık, "XVI. yüzyılda Kütahya Şehri ve eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1988, sayı 3, 207.

5) Ankara Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi (Kıs. TK. KKA), *Evkaf Defteri* nr. 583, muhtelif sayfeler.

6) TK. KKA, *Evkaf Defteri* 583, 44 a-b.

7) İ.H. Uzunçarşılı, *Kitabeler II*, İstanbul 1927, 3-4

olmasıdır(8). Anadolu'da aynı özelliği taşıyan üç medreseden birisi olup, diğerleri Niksar ve Bursa'dadır.

1939 yılındaki yer sarsıntısında medresenin tonozlarında çökme ve çatlamlar meydana gelmiş, kitâbesi düşerek parçalanmıştır. Medrese bugün harap bir haldedir(9). Evkaf defterine göre medresenin vakıfları ve görevlileri ile ilgili bilgiler şu şekildedir (10).

Medresenin vakıfları:

1- Dıraz mahallesinde Sultan Hamamı. Senelik geliri 3240 akçe

2- Kazabâd'a bağlı Biskeni köyü(11) malikane hissesi. Geliri 10.000 akça.

3- Kazabâd'a bağlı Çiftlik köyü (12) malikane hissesi. Geliri 6.000 akça.

4- Tokat çarşısında sekiz aded dükkan. Senelik geliri 1008 akçadır.

5- Medrese civarında dört aded hane. Senelik geliri 94 akça.

6- Büyük köprü yanında Tusî Bağ demekle meşhur bir bahçe. Senelik geliri 150 akça.

7- Kavak Çermuğu civarında bir bahçe. Yıllık kirası 30 akça.

8- Medrese civarında 10 aded dükkan. Yıllık kiralari toplamı 900 akça.

8- Mehmed Paşa mahallesinde ev yeri ile beraber bir bahçe. İbrahim Bey tasarrufunda olup senelik geliri 50 akçadır.

8) M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1972, 23.; E.Yavi, *Tokat*, İstanbul 1986, 52.

9) A. Kuran, "Tokat ve Niksar'da Yağibasın medreseleri", *Vakıflar Dergisi*, İstanbul 1968, VII, 41.

10) TK. KKA, *Evkaf Defteri* 583, 44 a-b.

11) Başbakanlık Arşivi (Kıs. BA), *Tahrir Defteri (Kıs. TD)* 287., 225; TK.KKA, TD 14, 262-264 a.

12) BA, TD 79, 158; TD 287, 257; TK.KKA, TD 14, 264 a-b.

Görevlileri ve ücretleri:

- 1- Tederrüs; günlük 40 akça(13).
- 2- İmam; günde iki akça, senede 4 müd hububat.
- 3- Muîd; günde 4 akça.
- 4- Müezzîn; günde yarım akça, senede iki müd hububat.
- 5- Ferraş; ayda 8 akça, senede 10 kile hububat.
- 6- Türbehân; ayda 3 akça, senede 1 müd buğday.
- 7- Çahken; ayda 5 akça, senede 1 müd hububat.

Yukarıda medreseye vakıf olarak zikredilen yerlerden altı dükkanı imam, iki dükkanı müezzîn, bir dükkanı ferraş ve bir dükkanı çahken tasarruf etmekte olduklarından beratlarındaki yevmiyeleri eşit hale getirilmiştir. Talebe hisselerinin tayini ise müderrise bırakılmıştır(14).

2- Hisariye Medresesi

Sultan Çelebi Mehmed devri devlet adamlarından Emir Yahşi Bey Oğlu Emir Hisar Bey(15) tarafından ilk defa Hac dağı eteklerinde inşa edilen medrese(16), zamanla harap olduğundan kalıntıları kullanılmak suretiyle yeniden Takyeciler Camii yakınında yaptırılmıştır(1411) (17). Eski medresenin kitâbesi getirilerek kapısına konmuştur(18).

13) Medresede öğrenim için günde ayrılan miktar.

14) Yağlıbasan medresesi müderrisi olarak 1455 tarihinde Gazi Sinan görülmektedir. Bunun için bk. BA, TD 2, 144.

15) Rumeli beylerbeyi Bayezîd Paşa'nın kardeşidir (H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul 1330, III, 156; T. Gökbilgin, *aynı makale*, 404).

16) İ.H. Uzunçarşılı, *aynı eser*, 20 vd.

17) H.T. Cinlioğlu (Asarkaya), *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat 1941, Kısım I, 24.

18) E. Yavı, *aynı eser*, 71.

Vakıf defterimizde medresenin bânisi Emir Hisar b. Yahya olarak geçmektedir(19). Bu durumun ve kelimelerinin birbirine gayet yakın olmalarından kaynaklanabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim 1455 tarihli tahrirde medresenin adı Emir Hisar Bey'in babasının adına izafeten "Veled Yahşi" olarak (20). 1485 tarihli tahrirde de Mescid-i Emir Hisar mahallesinin, "Mescid-i Yahşi-oğlu" namıyla kaydedilmeleri(21) bizim tezimizi doğrulamaktadır. Emir Hisar Bey'in Tokat'ta önemli bir şahıs olduğu adına izafe edilen bir mahalle ile burada ayrıca yaptırdığı bir mescidin bulunmasından belli olmaktadır(22). 19 Cemâziye'l-evvel 934/10 Şubat 1528'de Mevlâna Hayreddin günlük 15 akça ile medresenin müderrisi bulunuyordu(23).

Zamanla harap bir hale gelen medresenin kitâbesi ve kapı süslemeleri sökülerek 1953 yılında Tokat müzesine getirilmiştir(24).

Tokat, 1472 yılında Uzun Hasan ve Karaman kuvvetlerinin baskınına uğradığı zaman, mal, can ve har nevi kıymetli eserler bakımından büyük zarar görmüştü(25). 1485 tahririnde, daha bir çok mahalle ile birlikte Emir Hisar mahallesinin de ortadan kalkması büyük ölçüde bu olayla ilgilidir. Nitekim evkaf defterinden de Hisariye medresesi vakıfnâmesinin Uzun Hasan fetreti sırasında kaybolduğu, bu nedenle eski müderrislerle arada nızalı bir durum meydana geldiği, dolayısıyla medresenin görevlilerine verilecek ücretler hususunda padişah emri vukubulduğu ifade edilmektedir. Buna göre medresenin evkâfı ve görevlileri şu şekildedir.

19) *Evkaf Defteri* 583, 42.

20) BA, TD 2, 171-173.

21) BA, TD 19, 16.

22) BA, TD 2, 12.

23) Topkapı Sarayı Arşivi, D. 5335, 7a.

24) E. Yavi, *ayrı eser.*, 71.

25) S. Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, Ankara 1985, 308-309.

Vakıfları:

1- Komanat nâhiyesine bağlı Boyalu köyü (26) malikane hissesi. Hasılı 5 müd buğday, 3 Müd arpa ve 500 akça.

2- Komanat nâhiyesine bağlı Dihoy köyü (27) malikane hissesi. Hasılı 2 müd buğday, 1 müd arpa ve nakit 1000 akça.

3- Bizeri köyü ve Elma ağaç mezraasının (28) malikane hisseleri. Hasılı 30 müd buğday, 10 müd arpa ve 4000 akça.

4- Kazabâd nâhiyesine bağlı Keşlik köyü (29) malikane hissesi. Hasılı 3 müd buğday ve 1 müd arpa.

5- Kazabâd nâhiyesine bağlı Kadı Ömer köyü (30) malikane hissesinin yarısı. Hasılı 2 müd buğday, 1 müd arpa ve nakit 300 akça.

6- Hacı Sinan bağı denilen Geyras vadisi. Senelik hasılı 155 akça.

7- Çağa gölünde Div Şeref bağı denilen yer. Senelik hasılı 255 akça.

8- Ağuyar bağı da denilen Göçek bağı geliri. Senelik 35 akçadır.

9- Geyras vadisinde Kadı Celal zemini. Senelik geliri 85 akça

10- Kızıl köy'de bir zemin geliri. Yıllık 120 akçadır.

11- Kadırlık denilen bir zemin. Senelik kira bedeli 255 akçadır.

12- Demrepare denilen Div Şeref bağı civarı. Senelik kira bedeli 135 akça.

13- Cısr-i kebîr yanında ve Molla Ali tasarrufunda bulunan bir değirmin. Senelik geliri 60 akça.

26) TK.KKA, TD 14, 167b-168a.

27) TT.KKA, TD 14, 166b.

28) TT.KKA, TD 14, 168-169 a.

29) BA, TD 79, 149; TD 287, 290; TK.KKA, TD 14, 218 a-b.

30) BA, TD 79, 149; TD 287, 291; TK.KKA, TD 14, 281b-282a.

14- Medrese civarında Kır Ali ve Debbağ Muhammed ve Hacı Hayri haneleri. Senelik geliri 120 akçadır.

15- Kalkancı yeri adı verilen zemen. Senelik kirası 45 akçadır.

Görevleri:

Müderrişlere, günde altı akça, senede 12 müd buğday ve 6 müd arpa.

Altı talebe ve bir bevaba, günde birer akça, senede 16'şar müd buğday ve dörder kile arpa.

Muide, günde iki akça, senede dört müd buğday ve iki müd arpa.

Su meremmetcisine, senede bir müd buğday verilmektedir.

Yukarıda belirtilen masrafların haricinde gelirden ne kalırsa Emir Hisar Bey evlatlarına ayrılmaktadır. Vakfın tevliyeti (idâresi) Tokat müslümanlarının büyük çoğunluğunun şهادeti ile evladdan Hasan Çelebi b. Veli Çelebi'ye verilmiştir.

Zahiri ve batini ilimlerde kemal derecesinde bulunan Şeyh Abdülmecid Şirvani'nin oğlu Mevlânâ Ali, günde 10 akça ile medreseye hoca tayin edilmiştir. O da medresede elindeki berat gereğince fıkıh, hadis ve tefsir dersleri vermektedir.

3- Gök Medrese

Evkaf defterinde yer alan "Vakf-ı medrese-i Pervâne Beğ ki Gök medrese demekle meşhurdur. Darü's-şifası ve dârü's-sülehası var imiş" ifadelerinden medresenin Selçuklu devlet adamlarından Muinüddin Süleyman Pervâne tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır(31). Medresenin kitâbesi kaybolduğu için yapım tarihi kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak Pervâne'nin tarih sahnesinde görüldüğü 1257-1277 yılları arasında yaptırılmış olduğu tahmin olunabilir.

Medresenin adı tapu-tahrir defterlerinde "Gök" (32), Pervâne (33) ve Kebud (34) olarak kaydedilmektedir. Yine tapu-tahrir

31) *Evkaf defteri*, 583, 43.

32) BA, TD 79, 146.

33) BA, TD 2, 42.

34) BA, TD 287, 70.

kayıtlarından Gök medresenin, medrese, zâviye, bimarhâne ve darüşşifadan mürekkep külliye niteliği taşıdığı (35) görülmektedir.

Evlîya Çelebi'nin "Eski sultanların binası olup güzel ve latif bir medrese" diye bahsettiği (36) medrese, Selçûkî tarzı mimarisine güzel bir nümüne teşkil etmektedir. İki katlı olan binanın boyutları 30 X 20 m. dir. Cephe kapısı işlenmiş taşlarla müzeyyen olup tepesinde iki adet penceresi vardır. Binanın ortasında üstü açık bir avlu olup bunun iki yanında mermer direkli revaklar ve gerek bunların arkasında, gerek üst katta ikamete mahsus hücreler bulunmaktadır. Girişin karşısında yüksek kemerli bir eyvan, eyvanın sağ ve sol tarafında da kubbeli birer oda bulunmaktadır(37). Her iki katın revak alınları ve ikinci kat kolonları ile batıdaki ana eyvanın karşılıklı iç duvarları, turkuvaz mavisi ve mor renkli çini ve mozaiklerle tamamen kaplanmıştır.

Beden duvarları moloz taştan inşa edilmiş olan medresenin dış yapısı ilgi çekici değildir. Medrese bugün müze olarak kullanılmaktadır(38).

Medresenin vakıfları ve görevlileri (39).

Vakıfları:

1- Kazabâd nâhiyesine bağlı Vazanya köyü malikanesi. Hasılı 15 müd buğday, 2 müd arpa ve nakit 600 akça.

2- Kazabâd'a bağlı Çerçi köyü (40) malikane hissesi. Hasılı 15 müd buğday, 8 müd arpa ve nakit 900 akça.

3- Kazabâd'a bağlı Endizler köyünün (41) malikane hissesinin yarısı. Hasılı 15 müd buğday, 2 müd arpa ve nakit 2000 akça.

35) H. Edhem, "Anadolu'da İslâmî Kitabeler", TOEM, İstanbul 1331, nr. 31, 660.

36) *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, V, 59.

37) A. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, I, 96-99.

38) E. Yavı, *ayrı eser*, 42.

39) *Evkaf Defteri* 583, 43.

40) BA, TD 79, 158; TD 287, 264; TK.KKA, TD 14, 268 a-b.

41) BA, TD 79, 129; TD 287, 243; TK.KKA, TD 14, 256 a-b.

4- Kazabâd'a bağlı Armus mezraası malikanesi. Hasılı 3 md buğday

5- Niksar kazasına bağlı Divadere köyü malikanesi. Hasılı 5 md buğday, 2 md arpa, nakit 300 akça ve çeltk geliri 400 akça.

6- Yıldız nâhiyesine bağlı Beduhtun köyü(42) malikanesinin dörtte . Hasılı 15 md buğday, 5 md arpa.

7- Sonısa kazâsına bağlı ravak, Altılı ve Çubuk köyleri malikane hisselerinden  hissede bir hisse. Hasılı nakit 1200 akça.

8- Medrese yanında bir bahçe. Senelik geliri 200 akçadır.

Görevlileri :

Medreseye vakıf olan köylerden elde edilen mahsl 24 hisse olup aşağıdaki edrese görevlilerine şu şekilde dağıtılmıştır.

1- Mderrise, sekiz sehim.

2- Mteveliye dört sehim.

3- Tabibe, dört sehim.

4- şeyh ve fakirlere iki sehim.

5- Trbehânlara (10 nefer)  sehim.

6- Muide, bir buçuk sehim.

7- Talebelere, bir buçuk sehim sarfolunmuştur.

Hacı İvaz Paşa Medreseleri

Tokat ahilerinden Ahi Bayezid b. İvaz'ın oğlu olan Hacı İvaz Paşa (43) tarafından biri Tokat'ın Kazabâd nâhiyesine bağlı Aybaba/

42) BA, TD 79, 127; TD 287, 186; TKKKA, TD 14, 226 a-b.

43) Tokat'ın Kazabâd nâhiyesinde doğan Hacı İvaz Paşa, Çelebi Sultan Mahmed'in Amasya sancakbeyliği zamanında Tokat subaşılığında bulunmuştur. Onun Rumeli'ye geçmesinden sonra Bursa subaşılığına tayin olunmuştur. Sultan II. Murad'ın clsu sırasında ve Mustafa Çelebi vakasında büyük hizmetler görmüş ve II. Murad'ın sadık iki vezirinden biri olmuştur. Aynı zamanda büyük bir mimar olan Hacı İvaz Paşa, Tokat'taki câmi ve medreselerinden başka Bursa'da Yeşil Camii ve İmadiye medresesini inşa ettirmiştir. Son senelerini Bursa'da geçiren Hacı İvaz Paşa 9 Zilkade 831 (20 Ağustos 1428)'de vefat etti. Bk. İ.H. Uzunçarşılı, "Hacı İvaz Paşa'ya Dair", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Eylül 1959, X. sayı 14. 25-58; E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi Mehmed ve II. Murad Devri*, İstanbul 1972, 549.

İyibaba (44) köyünde, diğeri ise Tokat şehir merkezinde olmak üzere iki medrese yaptırılmıştır.

4- Hacı İvaz Paşa Medresesi (İyibaba köyü)

Hacı İvaz Paşa'nın bu eseri için tanzim ettirmiş olduğu vakfiyesinden medresenin 22 Zilhicce 827 (15 Kasım 1424) tarihinde tamamlanmış olduğu anlaşılmaktadır(45). Medrese, çevresinde yer alan zâviye, mescid ve hamam ile birlikte bir külliye görünümündedir. Hacı İvaz Paşa külliyei inşa ettirdiği sırada Tokat'ta subaşı olarak görev yapıyordu(46). Medresenin 1113/M. 1701 yılında yapılan bir tevcihte sahn-ı semân payesinde olduğu belirtilmekte(47) ise de evkaf defterine ilave olunan 1114/1702 tarihli bir belgeden İyibaba köyündeki bu medrese ve yanındaki zâviyenin harabe bir durumda bulunduğu ve oturmanın mümkün olmadığı kaydedilmiştir(48). Bu sebeple vakfın mütevellisi Mustafa Çelebi ibn. Halil tarafından Tokat'taki Hacı İvaz Paşa mescidi yakınındaki medrese tamir edilmiştir.

5- Hacı İvaz Paşa Medresesi (Tokat)

Hacı İvaz Paşa'nın Tokat şehir merkezinde kendi adı ile anılan mahallede ve mescidinin yanında yer alan bu medresesi vilâyet dahilindeki ikinci medresesi olmaktadır. Medresenin vakfiyesi Hacı İvaz Paşa'nın Tokat'ta subaşı olduğu sırada tanzim edilmiş olup 810/M. 1407 tarihlidir (49). 923/1517 yılında medresenin müderrisi olarak Molla Seyyidi Karamani görülmektedir (50). Evkaf defterinde yer alan 1114/1702 tarihli belgede Hacı İvaz Paşa'nın İyibaba köyünde yer alan medresesi harap olduğu ve tamirin çok para gerektiği için bundan vazgeçildiği, onun yerine Tokat'ta bulunan ve yedi oda, bir dersâne, çeşme ve mağsel-hâne (ölülerin yıkandıkları mahal)'den meydana gelen medresesinin 400 kuruş harç ile tamir ettirildiği (51) belirtil-

44) Bugünkü Beyobası köyü.

45) İ.H. Uzunçarşılı, Hacı İvaz Paşa'ya ..., 42.

46) M. Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, 196.

47) *Ayrı eser*, 198.

48) *Evkaf Defteri* 583, 33.

49) İ.H. Uzunçarşılı, *aynı makale*, 42.

50) M. Bilge, *aynı eser*, 198.

51) *Evkaf Defteri* 583, 33.

mektedir. Bu medrese 1940 senelerinde yıkılmış ve yerine orta okul yaptırılmıştır(52).

Evkaf defterine göre Hacı İvaz Paşa'nın, gelirleri, İyibaba köyünde ve şehirde yer alan medrese, mescid, zâviye ve hamamına verilmek üzere yaptığı vakıfları ve bunların görevlileri şu şekildedir (53).

Vakıfları:

1- Artukabâd'a bağlı Behram köyü malikane hissesi. Hasılı 26 müd ve 10 kile hububat.

2- Camushâne köyü (54) malikane gelirinin sekizde üçü. Hasılı 13 müd hububat.

3- Kazabâd'a bağlı Çeritobası köyü (55) malikane geliri. Hasılı 3 müd hububat.

4- Taşlıöyük köyü (56) malikane gelirinin yarısı. Hasılı 15 müd hububat.

5- Kazabâd'a bağlı Kürtler ve Yenice köylerinin (57) malikane gelirlerinin yarısı. Hasılı 15 müd ve 10 kile hububat,

6- Zile'ye bağlı Hasan köyü malikane gelirinin dörtte üçü. Hasılı 15 müd hububat.

7- Kazabâd'a bağlı Beyobası köyünün (58) malikane geliri. Hasılı 25 müd ve 10 kile buğday ile 10 müd, 7 kile arpa.

8- Kazabâd'a bağlı Bayındır Köyü (59) malikane geliri. Hasılı 5 müd, 9 kile buğday ve 2 müd, 3 kile arpa.

52) M. Bilge, *ayrı eser*, 198.

53) *Evkaf Defteri* 583, 33.

54) BA, TD 79, 147; TD 287, 251; TK.KKA, TD 14, 260b-261a.

55) BA, TD 79, 154; TD 287, 286; TK.KKA, TD 14, 279 a-b.

56) BA, TD 79, 161; TD 287, 253; TK.KKA, TD 14, 261b-262a.

57) BA, TD 79, 156; TD 287, 304-307; TK.KKA, TD 14, 288a-292b.

58) BA, TD 79, 136; TD 287, 319; TK.KKA, TD 14, 295b-296a.

59) BA, TD 79, 131; TD 287, 310; TK.KKA, TD 14, 290a.

9- ay ky (60) malikane geliri. Hasılı 9 md ve 3 kile buğday ile 5 md, 10 kile arpa.

10- İplikçi köyü (61) malikane geliri. Hasılı 44 md ve 14 kile buğday.

11- avundur köyü (62) malikane geliri. Hasılı 10 md, 8 kile buğday ile 9 md, 10 kile arpa.

12- Buğra köyü malikane gelirinin dörtte biri. Hasılı 4 md buğday ile 3 md, 13 kile arpa.

13- Oba köyü (63) malikane gelirinin yarısı. Hasılı 8 md buğday ve 1 md arpa.

14- ıprek köyü (64) malikane gelirinin yarısı. Hasılı 600 akça.

15- Kazabâd'a bağlı Gürcü köyü (65) malikane gelirinin dörtte biri. Hasılı 1320 akça.

16- Yoğun peld köyü malikane geliri. Hasılı 5 md buğday ve 2 md arpa.

17- Tokat içinde mizn-ı harir, haffafn ve bezzazistn dükkanları kirası. Senelik 26.200 akça.

18- Tokat içinde tütün kirası. Senelik 146 akça.

Görevleri :

1- Tokat kadısı : Gnde bir, senede 360 aka. Tevliyet hakkı olarak da oğrn yarısını almaktadır.

2- Mderris : senede 1200 aka, 15 md hububat.

60) BA, TD 79, 152; TD 287, 279; TK.KKA, TD 14, 276 a-b.

61) BA, TD 79, 133; TD 287, 302; TK.KKA, TD 14, 287 a-b.

62) BA, TD 79, 141; TD 287, 298; TK.KKA, TD 14, 285 a-b.

63) BA, TD 79, 166; TD 287, 318; TK.KKA, TD 14, 295 a-b.

64) BA, TD 79, 169; TD 287, 285; TK.KKA, TD 14, 278b-279a.

65) BA, TD 79, 170; TD 287, 249; TK.KKA, TD 14, 259b-260a.

- 3- Zâviye imamı: Günde iki, senede 720 akça ve 6 müd hububat.
- 4- Talebe (10 nefer) : Senede 1200 akça ve 14 müd hububat.
- 5- Müezzîn: Ayda 10, senede 120 akça ve 3 müd hububat.
- 6- Tokat'taki mescidin imamı: Günde bir, senede 360 akça ve 4 müd hububat.
- 7- Tokat'taki mescidin müezzini: Ayda 7, senede 84 akça ve 2 müd hububat.
- 8- Câbi (Evkaf kiralarnı tahsil eden kişi): Günde 3, senede 1080 akça ve 6 müd hububat.
- 9- Katib : Günde 3, senede 1080 akça ve hububat.
- 10- Nakib: Günde 2, senede 720 akça ve 3 müd hububat.
- 11- Tabbah (Aşçı) : Ayda 80, senede 960 akça.
- 12- Şeyh: Günde 2, senede 720 akça.
- 13- Huffâz (7 nefer): Senede 1008 akça ve 21 müd hububat.

6- Gülbahar Medresesi

Sultan II. Bayezid tarafından vâlidesi Gülbahar Hatun namına 890/1485 yılında yaptırılmıştır(66). Bu sebeple "Hatuniye" ve "Sultâniye" isimleri ile de anılan medrese, bulunduğu mevki dolayısıyla "Meydan" adıyla da zikredilmektedir(67). Medrese, yanındaki câmî (68) ve imâretle bir külliye teşkil etmekteydi.

Kargir ve tek katlı olarak inşa edilen medrese paye bakımından 966/1558-1559'dan öncelere kadar 30'lu iken 976/1568-1569'dan önce 40'lular arasına girmişti(69). Medresenin ilk müderrisi olarak Őair Sinan Efendi görölmektedir (70).

66) T. Gökbilgin, aynı makale, 410; İ.H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, 30.

67) C. Baltacı, *ayrı eser*, 134.

68) Halkın ve devletin yardımlarıyla restore edildikten sonra 1953 yılında tekrar ibadete açılan Meydan Camii, Tokat'ta yapılan en güzel Osmanlı eserlerinden biridir.

69) Nev'izâde Atâi, *Hadâiku'l-Hakaik fı Tekmiletü's- Őakaik*, İstanbul 1268, 123, 160.

70) C. Baltacı, *ayrı eser*, 134.

Tahrir ve evkaf defterlerinde medreseye ait vakıf kaydına rastlanmamıştır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bir belgeden 1080/1669 tarihinde Hatuniye evkafı gelirleri senelik olarak toplam 163.620 akça olup, bunun 121.860 akçası cami, medrese ve imâret hizmetlilerine kalanının ise zahire ve diğer alım işlemlerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır (71).

Gülbahar medresesi ve imâretinden bugüne birkaç duvar parçası ve harabeden başka birşey kalmamıştır.

7- Düzboğun Medresesi

Medresenin hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemekle beraber 1455 tarihli tahrirde görülmediğinden ve ilk defa 1520 tarihli tahrirde evkafına rastlandığından (72) 1485-1520 tarihleri arasında yaptırılmış olduğu söylenebilir.

Evkaf defterinde medresenin adı "Düz Bedreddin" şeklinde kaydedilmiştir. Bugün herhangi bir kalıntısı bulunmayan medresenin vakıfları şu şekilde idi (73).

1- Kervansaray gelirinin sekiz hissede üç hissesi, Senede 600 akça.

2- Atpazarı kervansarayının geliri. Senede 150 akça.

3- Kazabâd'a bağlı Zağar köyünde Ulubağ denilen zemin. Senelik geliri 400 akça.

Medresede hizmet gören Mevlânâ Mahmud'a günde üç akça tayin olunmuştur.

8- Mevlânâ Emir Medresesi

Evkaf defterinde Emir Buk'ası olarak geçen medrese, 1455 tarihli tapu-tahrir defterinde yer aldığına göre (74) yapımı bu tarihten önce olmalıdır. Ancak kaynaklarda medresenin yeri, kim tarafından

71) Topkapı Sarayı Arşivi, D. 1789.

72) BA, TD 79, 23.

73) BA, TD 79, 23; *Evkaf Defteri* 583, 406.

74) BA, TD 2, 42.

yapıldığı ve kalıntıları hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Tapu-tahrir defterlerinde medrese olarak kaydedilmiş iken (75) 1574 tarihli evkaf defterinde "buk'a" tesmiye olunması küçüklüğüne bağlı olmalıdır.

Evkaf defterine göre medresenin (buk'a) vakıfları şu şekildedir (76).

1- Hamza Bey Zâviyesi civarında bir değirmen mukataası. Senelik geliri 120 akça.

2- Pervâne Hamamı yakınında altı aded hane. Muhtelif kiralari toplamı yıllık 230 akça.

3- Yaşmeydan mahallesinde bir hane. Yıllık kirası 60 akça.

4- Gök Medrese civarında bir hane. Geliri senede 50 akçadır.

5- Bakliyat dükkanı kirası. Yılda 300 akçadır.

Medresede tedris (öğretim) görevi günde 10 akça ile Mevlânâ Ebukebir'e verilmiş olup elinde beratı vardır.

9- Hacı Ömer Medresesi (77)

Hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmeyen medresenin 1455 tarihli tapu-tahrir defterinde yer almasından bu tarihten önce tesis olunduğu anlaşılmaktadır(78).

Evkaf defterinde buk'a olarak kaydedilmiş olması medresenin küçüklüğü ile alakalı olmalıdır. Medresenin (buk'a) vakıfları ise şu şekildedir (79).

1- Kadı Ömer köyünde Bezeklik yeri adı verilen bir zemin

2- Sivas'a bağlı Pınar köyü yanında bir mezraa.

75) BA, TD 79, 24; TD 287, 70; TK.KKA, TD 14, 155a.

76) *Evkaf Defteri* 583, 376.

77) Medresenin adı tapu-tahrir defterlerinde bu şekilde iken evkaf defterinde Kadı Ömer Buk'ası olarak kaydedilmiştir.

78) BA, TD 2, 42.

79) *Evkaf Defteri* 583, 37b.

XVII. yüzyıl Osmanlı şehirleri hakkında kıymetli bilgiler veren Evliya Çelebi Tokat medreselerinden bahsederken Gök Medrese, Hatuniye (Gühbahar) medresesi ve Ulucâmi darül-kurâsi'ni kaydetmektedir. Bu durumda diğer medreselerin harap olduğu veya medrese vazifesi görmedikleri hatıra gelebilir. Nitekim eğer doğru ise Evliya Çelebi Gök Medrese'nin dahi Vani Efendi denilen birisi tarafından tekiye yapıldığını belirtmektedir (80). Hatuniye medresesinin ise XVII ve XVIII. asırlarda faaliyette bulunduğu arşiv vesikalarında görülmektedir (81).

80) *Seyahatnâme*, V, 59.

81) Topkapı Sarayı Arşivi, D. 1789.